

Огляд книги *Коротка історія релігії*

Коротка історія релігії. Річард Голловей. Київ: Наш Формат, 2023. 256 с.
ISBN 978-617-8115-87-6; 320 грн.

Андрій КУЛИК

Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, Київ, Україна

ORCID: 0000-0003-0977-7767

Річард Голловей (1933 р.) – шотландський письменник, телеведучий і колишній єпископ м. Единбурга (Scottish Episcopal Church). У 2000 році Р. Голловей пішов у відставку з обох посад і заявив, що відтепер стає агностиком. На той час уже ходила певна легенда про Голловея як про єпископа-атеїста, а на сьогодні Річард Голловей вважається найвідвертішою і найсуперечливішою персоною в лоні Церкви. Він широко коментує питання, що стосуються релігійних переконань у сучасному світі. Власна богословська позиція Голловея, за його ж словами, є секулярною; він позиціонує себе як людину «позарелігійну», але з сильною вірою в людство. Займається літературною творчістю, пише книги з етики та релігійної тематики, на запрошення викладає в різних навчальних закладах, грає в театрі, знімає успішні телесеріали, веде власні блоги.

У 2023 році у видавництві «Наш Формат», у серії «Короткі історії», вийшов український переклад книги Річарда Голловея «A Little History of Religion» (London, 2017)¹. Для нібито «короткої» історії релігії книга Річарда Голловея є досить об'ємною – більше 250 сторінок на 40 коротких розділів. До того ж, вона не поверхова і не є легкою для читання, радше навпаки: як пише сам автор, «доведеться петляти – і хронологічно, і географічно» (19).

Р. Голловей зважено й ретельно підійшов до викладу історії світових релігій, бо ж майже одночасно «у різних місцях відбувалися різні процеси, і їх неможливо укласти в лінійну шкалу розвитку» (19).

Дослідник не стає на жодну точку зору, але натомість намагається розкрити в книзі й усю привабливість віри, й усі її пастки. Наприкінці книги він навіть дає пораду щодо вибору, акцентуючи на важливості пошуку того, що в сучасному світі, у нашій екзистенції та психіці змушує людину жадати й обирати віру. Деякі люди відчувають потребу в духовному розвитку та зв'язку з чимось більшим за себе, і віра може допомогти задовольнити цю потребу.

¹ Річард Голловей, *Коротка історія релігії*, пер. з англ. Антоніна Ящук (К.: Наш Формат, 2023), 256 с.

Голловей починає своє представлення історії релігії за хронологічним принципом: від 100 000 років до н.е. (саме туди сягають знайдені археологами перші артефакти, що стосуються поховань давніми людьми своїх померлих та перші докази їхніх релігійних вірувань) і до поглядів сучасних саєнтологів, християн-фундаменталістів та секулярних гуманістів. Як нагадує читачеві Р. Голловей: «Читаючи цю книжку, не забуваймо про ідею символу. Тут про них йтиметься ще не раз. А взагалі я вів до того, що якесь явище, наприклад червона вохра, може означати інше явище, наприклад віру, наче мертві отримують нове життя в іншому місці» (13). Справді, в книзі Р. Голловея багато символів!

У Дев'ятому розділі (під назвою «Десять заповідей») Р. Голловей пише про втечу ізраїльтян з єгипетського полону на чолі з Мойсеєм, перехід через Червоне море та виготовлення велетенського золотого теляти. Автор іронічно описує: як останнього поставили на постамент і влаштували ритуал поклоніння, який перетворився на гучне свято. Мойсея це розлютило, «гулянка» біля ідола була зупинена, а пророк вручив євреям список із Дев'яти заповідей, які вони мали негайно почати виконувати. При цьому, як зазначає Р. Голловей, друга заповідь для євреїв звучала дуже дивно, адже будь-які зображення, не тільки Бога, а взагалі мистецтво, заборонялося. Як пише автор: «Символи – один із найкорисніших винаходів людства, зручний спосіб розуміти великі абстрактні поняття, як, наприклад, ідея народу» (58). Друга заповідь була ніби прозрінням для «обраного народу», який хотів пізнати і знати Бога.

У 13-16 розділах Річард Голловей описує історії виникнення зороастризму, конфуціанства (його він називає, як і буддизм, прагматичним), даосизму і шінто, давньої релігії японців. Важливо, що автор порівнює вищезгадані релігії зі старозавітними та новозавітними історичними подіями. Наприклад: «Першим монотеїстом був Авраам, а Зороастр по праву може стати поруч» (82), або «Японська історія творення світу походить приблизно з того самого періоду, що й єврейська» (101).

У 22-24 розділах Шотландський дослідник «дипломатично» розповідає про виникнення ісламу і його засновника пророка Магомета, та переймається питанням, чи Коран існував вічно з Богом чи був створений у світі людей, чим було закладено підвалини для багатьох інших суперечок щодо тесту Корану, який був посланий одній людині через одкровення впродовж її життя. Могаммед був лише провідником для священної книги мусульман, але сам текст і слова пророка виходять від Бога. Він вірив, що вчення, яке відкрилося євреям і християнам, в його слові досягло абсолютної досконалості. В Корані написано, що Могаммед є «Печаткою пророків» й інших пророків уже не може бути.

У розділі «Містики і кінозірки», Р. Голловей іронічно жартує: «Лафает Рон Габбард помер 1986 року. Важко сказати, чи став він саєнтологом після реінкарнації. Тому достеменно невідомо, чи продовжує він брати участь у програмі» (224). Автор зазначає, що саєнтологія надзвичайно близька до деяких й інших релігійних концепцій, приміром циклом реінкарнації, що зустрічається як

в індуїстських, так і в буддистських текстах. Автор книги чітко пише про те, де й коли, на його погляд, релігія ставала співучасником гноблення й жорстокості, і політично маніпулятивною. При цьому він часто наводить вдалі аналогії образотворчого мистецтва, філософії чи літератури, адже вони є універсальним людським феноменом, – і це дає змогу і віруючій, і невіруючій людині читати книгу Р. Голловея без усвідомлення, що вона читає якусь нав'язливу проповідь.

У фіналі книги, Р. Голлоуей пише: «Атеїсти стверджують, що Бога не існує. Якщо він існує, то радше дивуватиметься, ніж сердитиметься через їхню впертість. Бо мину не так багато часу, і атеїст сам у всьому переконається» (224). Принаймні, ми дізналися, що автор книги – на Його боці! Дехто Річарда Голловея порівнює з відомою дослідницею релігії, колишньою черницею Карен Армстронг, але їхні погляди багато в чому різняться, і «хай там як, ми мусимо ставитися до релігій обережно» (243).

Армстронг має багатий досвід досліджень релігії та спеціалізується на вивченні релігійного досвіду з більш емпатичного досвіду. Вона прагне зрозуміти та пояснити релігійні традиції і акцентує на спільних рисах релігії, а не на їхніх відмінностях. А Голлоуей радикально висловлює свої погляди і часто використовує свій аналітичний підхід для спростування релігійних доктрин і вірувань з метою розширення розуміння секулярного світу та підкреслення ролі науки і раціонального мислення в сучасному суспільстві.

Andrii KULYK

Hryhoriy Skovoroda Institute of Philosophy
of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-0977-7767

Надійшла до редакції / Received 15.09.2023

Прийнята до публікації / Accepted 13.10.2023